

TAALKUNDE, TEKSTBEGRIIP, THEMATIEK
workshop VCN-nazomerconferentie, 20 & 21 september 2013
Rodie Risselada (UvA)

Metamorphoses X

- (X.1 – XI.66): raamvertelling: Orpheus & Euridice – *Orpheus vertelt verhalen* – dood van Orpheus
- Orpheus : eerst personage, dan ingebedde alwetende ‘heterodiëgetische’ verteller, tenslotte (*Met.* XI.1 - 66) weer personage
- binnen Orpheus’ verhaal over Venus & Adonis vertelt Venus over Atlanta & Hippomenes
- in dit dubbel ingebedde verhaal is Venus gemengd ‘heterodiëgetisch’ en ‘homodiëgetisch’ verteller : de aanvankelijk alwetende en extreme verteller blijkt ook personage en is dus ‘ik-verteller’
- onderwerp van zijn ingebedde verhalen wordt aangekondigd door Orpheus (X.152-154), na muze-aanroep:

*puerosque canamus
dilectos superis, inconcessisque puellas
ignibus attonitas meruisse libidine poenam*

- de overkoepelende thematiek van *Metamorphoses X*: verlies van geliefden
- rode draad daarbij: dit verlies door goddelijke/menselijke fouten gemaakt uit/in/door liefde

Opbouw *Metamorphoses X*:

1 – 63	Orpheus & Eurydice
64 – 105	Orpheus ontroostbaar; zingt in Thracië en betovert bomen, en
106 – 142	metamorfose-‘voor’geschiedenis van Cyparissus & Apollo
143 – 154	Orpheus begint te zingen; muzeraanroep en aankondiging thematiek
155 – 161	Jupiter & Ganymedes
162 – 219	Apollo & Hyacinthus
220 – 242	Cerasten en de dochters van Propoetis – overgang naar
242 – 296	Pygmalion
297 – 502	Myrrha
503 – 559	Venus & Adonis, waarbinnen:
560 – 704	Hippomenes & Atalanta (verteld door Venus)
705 – 739	Venus & Adonis

Focus workshop op “talige vormgeving” van

- a) overgang tussen afzonderlijke verhalen (en aansluiting bij rode draad)
- b) opbouw afzonderlijke verhalen, fasering van het verhaal en positionering in de tijd
- c) personages : introductie en verwijzing
- d) ‘narrator & audience’ op verschillende niveaus: wie spreekt, en tot wie ?

VRAGEN BIJ TEKST 1 (*Metamorphoses* X, 86 – 142)
(overgang, opbouw, fasering & introductie personages)

Ik heb gekozen voor een verhaal dat niet voorkomt in het pensum om een situatie te creëren die enigszins lijkt op hoe leerlingen in de klas gewoonlijk beginnen aan een verhaal, namelijk zonder in detail te weten wat er gaat gebeuren en hoe het verhaal verteld zal worden. Bovendien sluit dit verhaal goed aan bij hoe Orpheus als verteller begint.

- 1) Hoe wordt de ‘bomenvergadering’ in de verzen 86 – 91 geïntroduceerd? Denk daarbij aan :
 - situering in plaats & tijd
 - tijdgebruik
 - wat is het eerste ‘teken’ dat de bomen zich verzamelen?
 - hoe wordt dit in de tekst benadrukt?

- 2) Hoe worden de ‘protagonisten’ van deze episode in 106 – 112 geïntroduceerd?
Let daarbij ook op :
 - verschil in woordvolgorde, constructie en tijdgebruik bij eerste verwijzing
 - waaruit bestaat eerste verwijzing (naam / geen naam, maar wat dan?)
 - “wanneer” en hoe wordt verwijzing uitgewerkt, specifiek gemaakt?
 - “hoeveel” tekst ter introductie

- 3) Twee van de drie protagonisten krijgen bij hun (eerste of uitgebreidere) introductie van de verteller een speciale ‘status’ in de vertelsituatie:
 - a) de eerste is *deo* (Lat. 107) aan wie *illo* wordt toegevoegd :
 - wat is de functie daarvan in de communicatieve situatie van verteller en publiek?
 - b) wat is het andere geval van een speciale status in de vertelsituatie? hoe werkt dit?

- 4) In welke onderdelen kun je het verhaal van Cyparissus verdelen?
Geef de verzen aan en karakteriseer van elk onderdeel de functie binnen het verhaal.
Welke talige kenmerken ondersteunen deze indeling?

- 5)
 - a) Waar ligt het dramatisch hoogtepunt van deze episode op zich zelf genomen?
 - b) Waar ligt het dramatisch hoogtepunt gezien vanuit het groter verband van boek X?
 - c) Waar ligt het, gezien vanuit het groter verband van de *Metamorphosen*?
 - d) En waar zou je het lokaliseren op grond van talige aanwijzingen? en welke aanwijzingen zijn dat?

Drie jaar na de dood van Eurydice wees Orpheus in zijn verdriet nog steeds de liefde van de vrouwen af die voor hem vielen en leerde bij “zelfs de volken van Thracië” hun liefde te richten op jonge knapen.

86 Collis erat collemque super planissima campi
 87 area, quam viridem faciebant graminis herbae:
 88 umbra loco deerat; qua postquam parte resedit
 89 dis genitus vates et fila sonantia movit,
 90 umbra loco venit: non Chaonis afuit arbor,
 91 non nemus Heliadum (*er volgt een catalogus van bomen ...*)
 106 Adfuit huic turbae metas imitata cupressus,
 107 nunc arbor, puer ante deo dilectus ab illo,
 108 qui citharam nervis et nervis temperat arcum.
 109 namque sacer nymphis Carthaea tenentibus arva
 110 ingens cervus erat, lateque patentibus altas
 111 ipse suo capiti praebebat cornibus umbras.
 112 cornua fulgebant auro, ... (*vervolg beschrijving van het hert*)
 117 isque metu vacuus naturalique pavore
 118 deposito celebrare domos mulcendaque colla
 119 quamlibet ignotis manibus praeberere solebat.
 120 sed tamen ante alios, Cae pulcherrime gentis,
 121 gratus erat, Cyparisse, tibi: tu pabula cervum
 122 ad nova, tu liquidi ducebas fontis ad undam,
 123 tu modo texebas varios per cornua flores,
 124 nunc eques in tergo residens huc laetus et illuc
 125 mollia purpureis frenabas ora capistris.
 126 Aestus erat mediusque dies, solisque vapore
 127 concava litorei fervebant bracchia Cancri:
 128 fessus in herbosa posuit sua corpora terra
 129 cervus et arborea frigus ducebat ab umbra.
 130 hunc puer inprudens iaculo Cyparissus acuto
 131 fixit et, ut saevo morientem vulnere vidit,
 132 velle mori statuit. quae non solacia Phoebus
 133 dixit et, ut leviter pro materiaque doleret,
 134 admonuit! gemit ille tamen munusque supremum
 135 hoc petit a superis, ut tempore lugeat omni.
 136 iamque per inmensos egesto sanguine fletus
 137 in viridem verti coeperunt membra colorem,
 138 et, modo qui ... capilli ... (*vervolg metamorfose*)
 141 ingemuit tristisque deus 'lugebere nobis
 142 lugebisque alios aderisque dolentibus' inquit
 143 Tale nemus vates attraxerat ...

TEKST 1: Ov. *Met.* X, 86 – 142: vertaling M. d'Hane-Scheltema
(aangepast: letterlijker w.b. woordvolgorde; verwijzingen; persoon v.b. subject; tijdgebruik)

86 Er lag een heuvelrand waarboven een wijd uitgestrekt
87 plateau verrees, een groenbegroeide, plantenrijke vlakte :
88 nergens schaduw op die plek. Maar toen hij zich had neergezet,
89 de goddelijk geboren zanger, en zijn lier liet klinken,
90 viel er een schaduw op die plek : Chaonië's boom, ontbrak niet
91 niet het woud der Heliaden ... (*volgt een catalogus van bomen die zich rond Orpheus verzamelen*) ..
106 Bij deze bonte groep was ook een kegelvormige cypres,
107 nu een boom, voorheen een knaap aanbeden door een god,
108 die god die beide, boog- én citersnaar, bespeelt.
109 want speciaal verbonden met de nimfen in de velden rond Carthaea
110 was een reuzehert, dat met zijn uitstaand gewei
111 zijn eigen hertekop voorzag van diepe schaduwen;
112 zijn takken blonken als van goud, (*vervolg beschrijving van het hert*)
117 Hij liep dikwijls zonder angst, ondanks zijn aangeboren
118 schichtige aard, de huizen binnen om zich waar dan ook
119 door onbekende handen in de nek te laten strelen.
120 Maar toch was hij meer dan aan wie ook, schoonste knaap van Ceos,
121 gehecht aan jou, Cyparissus: jij bracht het hert
122 naar verse weiden, naar het water van een klare bron,
123 jij wond kleurrijke bloemenkransen rondom zijn horens,
124 zat vaak ook als een ruiter op zijn rug en stuurde blij
125 die zachte kop naar linksof rechts met purpergouden teugels.
126 Het was een zomerdag, het middaguur, en door de zonnegloed
127 stonden de kromme scharen van de Kreeft – dat stranddier – in brand:
128 moe strekte hij zijn lichaam uit op het zachte gras,
129 het hert, en dronk de koelte van de bomenschaduw in.
130 Hem trof de jonge Cyparissus per ongeluk met
131 scherpe speer. En toen hij het zwaargewonde dier zag sterven,
132 besloot hij dat hij wilde sterven. Welk troostwoord heeft Phoebus niet
133 gesproken; en hem gemaand niet heviger te treuren,
134 dan past in zo'n geval. Maar hij rouwt toch. Als laatste wens
135 smeekt hij de goden hem voor eeuwig in die rouw te laten.
136 En daar begon zijn lichaam al, toen in een tranenvloed
137 zijn bloed was weggevloeid, een groene kleur te krijgen,
138 en zijn haar, dat pas nog ... (*vervolg metamorfose*) ...
141 Apollo zuchtte en zei droef: "Jij zult betreurd worden door ons
142 en jij zult treuren om anderen en in hun droev midden zijn."
143 Zo'n woud had de zanger naar zich toegelokt ...

‘NARRATOR & AUDIENCE’ OP VERSCHILLENDE NIVEAUS: WIE SPREEKT, EN TOT WIE ?

(cf. Wheeler, m.n. 1999; De Jong 2000 en 2004/1987)

- ‘wie’ is de verteller van de *Metamorphoses*? onderscheid dichter – verteller en
- daaruit voortvloeiend: ‘aan wie’ vertelt de verteller, wie is ‘the implied audience’?
- ‘epische’ *Metamorphoses* is niet opgedragen aan een expliciete adreassaant (i.t.t. de didactische *Fasti*, waar Germanicus adreassaant is en regelmatig wordt aangesproken);
- Wheeler: “[*Metamorphoses*] “projects a generalized addressee who has an interest wondrous stories of Greek myth” (1999, 73)
- NB wel aanroep van niet nader geïdentificeerde goden in boek I:
In nova fert animus mutatas dicere formas
corpora; *di, coeptis* (nam vos mutastis et illa)
adspirate meis primaque ab origine mundi
ad mea perpetuum deducite tempora carmen (Ov. *Met.* I, 1 – 4)
- dit zien we terug in Orpheus zeer korte Muzen-aanroep (zijn moeder) in boek X:
ab Iove, Musa parens, (cedunt Iovis omnia regno)
carmina nostra move! Iovis est mihi saepe potestas
dicta prius: cecini plectro graviore Gigantas
sparsaque Phlegraeis victricia fulmina campis.
nunc opus est levioere lyra, puerosque canamus
dilectos superis inconcessisque puellas
ignibus attonitas meruisse libidine poenam. (Ov. *Met.* X, 148-154)
- ca. 60 episodes verteld door ca. 40 ingebedde vertellers, die ook toenemen in de loop van de *Metamorphoses*. “One-third of the poem’s narrative is thus occupied with oral communication between characters in the story world” (Wheeler 1999, 49)
- even zovele ingebedde adreassaten, die veel ‘concreter’ zijn:
Orpheus → natuur; Venus → Adonis; Atalanta → vrijers / Hippomenes / zichzelf / ??
- voordeel interne vertelsituaties: variatie, verschillende perspectieven mogelijk, verschillende reacties gesuggereerd/aangeboden aan primaire adreassaant, inclusief dramatisch commentaar
- soms ook procedureel, om een verhaal ‘op gang te helpen’, cf:
impetus est fulvis et vasta leonibus ira,
invisumque mihi genus est." *quae causa, roganti*
"dicam," ait "et veteris monstrum mirabere culpae. (Ov. *Met.* X, 552)
- maar vooral ook een complex narratief spel.
- ‘noodzaak’ van een implied audience’ geïllustreerd in boek X: Orpheus maakt wel muziek in eenzaamheid, maar begint pas te ‘zingen’ (d.w.z. te vertellen) als de bomen zich rondom hem als ‘audience’ verzameld hebben.
- in *Metamorphoses* geen directe aanspreking van ‘primary audience’ maar wel auctorieel commentaar, retorische vragen, parentheses gericht op implied audience
- vgl. ook gebruik van 1^e persoon meervoud die de narratieve samenwerking tussen verteller en implied audience onderstreept

VRAGEN & OPDRACHTEN BIJ TEKST 2

(‘narrator & audience’ op verschillende niveaus: wie spreekt, en tot wie ?)

NB: omdat deze tekst, deels in het nederlands, deels in vertaling in het pensum is opgenomen, is hier geen vertaling toegevoegd.

- 1) Onderstreep in de gehele tekst alle woorden die (in)directe rede in- of –uitleiden.
Zijn het altijd werkwoorden ??

- 2) **voor de verzen 582 – 587; 638 – 643 en 681 – 685 (laat 609 – 637 erbuiten) :**
Noteer in onderstaande tabel van iedere samenhangende directe rede, en geef daarbij waar mogelijk is aan op welk(e) Latijnse woord(en) je dit baseert :
 - a) wie is de spreker
 - b) tot wie wordt gesproken
 - c) wordt het gesprokene door de aangesprokene gehoord ?

verzen	wie spreekt	tot wie	gehoord ?	waarop baseer je dit ?

- 3) In welke van de in de tabel beschreven passages lopen de verschillende lagen van ingebedde verhalen (d.w.z. het verhaal van het verteller en het vertelde verhaal) door elkaar ?

- 4) Bekijk nu de woorden van Atalanta in **609 – 637**
 - a) tot wie spreekt zij ?
 - b) waarop baseer je dat ?

- 5) Wat is het effect van de vele verschillende sprekers en aangesprokene in deze tekst, als je hem bijvoorbeeld vergelijkt met tekst 1 ?

TEKST 2: Ovidius *Metamorphoses* X, 552 - 685
Venus vertelt Adonis, het verhaal van Atalanta en Hippomenes:

552 (*Venus zegt dat ze leeuwen haat ..*) quae causa, roganti
553 "dicam," ait "et veteris monstrum mirabere culpae
554 sed labor insolitus iam me lassavit, et, ecce, (...)"
(*nijst op locus amoenus, waar ze gaan liggen*) ...
559 sic ait ac mediis interserit oscula verbis:
560 'Forsitan audieris aliquam certamine cursus
561 veloces superasse viros: non fabula rumor
562 ille fuit; superabat enim. nec dicere posses,
563 laude pedum formaene bono praestantior esset.
564 scitanti deus huic de coniuge "coniuge" dixit
565 "nil opus est, Atalanta, tibi: fuge coniugis usum
566 nec tamen effugies teque ipsa viva carebis."
567 territa sorte dei per opacas innuba silvas
568 vivit et instantem turbam violenta procorum
569 condicione fugat, "nec sum potiunda, nisi" inquit
570 "victa prius cursu. pedibus contendite mecum :
571 praemia veloci coniunx thlamiq; dabuntur.
572 mors pretium tardis. ea lex certaminis esto!"
dit schrikt echter de schare overmoedige minnaars niet af.
575 sederat Hippomenes cursus spectator iniqui
576 et "petitur cuiquam per tanta pericula coniunx?"
577 dixerat ac nimios iuvenum damnarat amores;
578 ut faciem et posito corpus velamine vidit,
579 quale meum, vel quale tuum, si femina fias,
580 obstipuit tollensque manus "ignoscite", dixit
581 "quos modo culpavi! nondum mihi praemia nota,
582 quae peteretis, erant." laudando concipit ignes
583 et, ne quis iuvenum currat velocius, optat
584 invidiaque timet. "sed cur certaminis huius
585 intemptata mihi fortuna relinquatur?" inquit 585
586 "audentes deus ipse iuvat!" dum talia secum
587 exigit Hippomenes, passu volat alite virgo.

Vervolgens daagt Hippomenes Atalanta uit, in directe rede, en vertelt wie hij is :

Z.O.Z.

609 talia dicentem molli Schoeneia vultu
610 aspicit et dubitat, superari an vincere malit,
611 atque ita “quis deus hunc formosis” inquit “iniquus
612 perdere vult caraque iubet discrimine vitae
613 coniugium petere hoc? non sum, me iudice, tanti.
614 nec forma tangor, (poteram tamen hac quoque tangi)
615 sed quod adhuc puer est; non me movet ipse, sed aetas.
616 quid, quod inest virtus et mens interrita leti?
617 quid, quod ab aequorea numeratur origine quartus?
618 quid, quod amat tantique putat conubia nostra,
619 ut pereat, si me fors illi dura negarit?
620 dum licet, hospes, abi thalamosque relinque cruentos.
621 coniugium crudele meum est, tibi nubere nulla
622 nolet, et optari potes a sapiente puella.—
623 cur tamen est mihi cura tui tot iam ante peremptis?
624 viderit! intereat, quoniam tot caede procorum
625 admonitus non est agiturque in taedia vitae
626 occidet hic igitur, voluit quia vivere mecum,
627 indignamque necem pretium patietur amoris?
628 non erit invidiae victoria nostra ferendae.
629 sed non culpa mea est! utinam desistere velles,
630 aut, quoniam es demens, utinam velocior esses!
631 at quam virgineus puerili vultus in ore est!
632 al! miser Hippomene, nollem tibi visa fuissem!
633 vivere dignus eras. quodsi felicior essem,
634 nec mihi coniugium fata inportuna negarent,
635 unus eras, cum quo sociare cubilia vellem.”
636 dixerat, utque rudis primoque cupidine tacta,
637 quod facit, ignorans amat et non sentit amorem.

638 Iam solitos poscunt cursus populusque paterque,
639 cum me sollicita proles Neptunia voce
640 invocat Hippomenes “Cytherea”que “conprecor, ausis
641 adsit” ait “nostris et quos dedit, adiuvet ignes.”
642 detulit aura preces ad me non invida blandas:
643 motaque sum, fateor, nec opis mora longa dabatur.

644 *De wedstrijd begint en wordt dankzij Venus beslist in het voordeel van Hippomenes*

681 Dignane, cui grates ageret, cui turis honorem
682 ferret, Adoni, fui? nec grates inmemor egit,
683 nec mihi tura dedit. subitam convertor in iram,
684 contemptuque dolens, ne sim spernenda futuris,
685 exemplo caveo meque ipsa exhortor in ambos (...)

Dan voltrekt Venus haar wraak, een metamorfose in leeuwen, door middel van de Moeder der Goden

Literatuursuggesties

- Adema, Suzanne & David Stienaers
2011 'Tekststructuur en tijdgebruik in Latijnse narratieve teksten. Geïllustreerd met passages uit Caesar, Livius, Ovidius, Tacitus en Vergilius. *Kleio*, 51, 116-143.
- Albrecht, Michaël von
2000 *Das Buch der Verwandlungen*. Düsseldorf, Zürich: Artemis.
- Allan, Rutger,
2011 Signalementen: Ontwikkelingen in de Griekse taalkunde: discourse linguïstiek'. *Lampas* 44.1, 89-94.
- Allan, Rutger & Michel Buijs (eds)
2007 *The Language of Literature: Linguistic Approaches to Classical Texts*. Leiden: Brill.
- Anderson, William S. (ed. & comm.)
1972 *Ovid's Metamorphoses, Books 6-10*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Barchiesi, Alessandro
2002 "Narrative technique and narratology in the *Metamorphoses*". In Ph. Hardie (ed.), *The Cambridge Companion to Ovid*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 180-199.
- Bartenbach, Alexandra
1990 *Motiv- und Erzählstruktur in Ovids Metamorphosen*. Frankfurt am Main, etc : Lang.
- Block, Elizabeth
1982 "The narrator speaks: Apostrophe in Homer and Vergil. *Transactions of the American Philological Association* 112, 7-22.
- Crabbe, Anna
1981 "Structure and Content in Ovid's *Metamorphoses*". *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt* II.31.4, pp. 2274-2327.
- Jong, Irene de
2000 'Narratieve teksten en narratieve situaties'. *Lampas*, 32, 189-210.
- Gärtner, Thomas
2004 "Die Bedeutung der Buchgliederung für die kompositionelle Gestaltung der *Metamorphosen* Ovids". *Studia Humaniora Tartuensia* 5.3, 1 - 168.
- Holzberg, Niklas
1998 "Ter quinque volumina as carmen perpetuum: The division into books in Ovid's *Metamorphoses*". *Materiali e discussioni per l'analisi dei testi classici* 40, 77-98.
- Kroon, Caroline
2006 'De fotograaf vertelt. Tekstsamenhang in Ovidius' *Metamorphosen*'. *Lampas* 39.3, 226-245.
2008 'Discourse modes and the use of tenses in Ovid's *Metamorphoses*'. In: Allan & Buijs (eds), pp. 65-92.
- Kroon, Caroline & Rodie Risselada.
2004 '*Iamque dies infanda aderat*. Time management, historiografie en de geschiedenis van een narratieve techniek'. *Lampas* 37.3, 191-202
- Nagle, B. R.
1988 "Two Miniature carmina perpetua in the *Metamorphoses*: Calliope and Orpheus", *Grazer Beiträge* 15, 99-125.
- Wheeler, Stephen
1999 *A Discourse of Wonders. Audience and Performance in Ovid's Metamorphoses*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.'

Op www.quamlibet.nl vindt u gratis lesmateriaal voor de vakken Grieks en Latijn, gemaakt door docenten uit het middelbaar onderwijs en wetenschappers van de Vrije Universiteit. U kunt na registratie alle beschikbare lessenreeksen downloaden naar uw computer. Lessenserie i.v.m. de *Metamorphosen* van Ovidius :

- tijdgebruik (i.h.b. het praesens historicum) in Ovidius' verhaal over Hermaphroditus en Salmacis
- het gebruik van verwijfwoorden *hic* en *ille* in de episode van Narcissus en Echo
- de relatie tussen tijdgebruik en de verschillende vertelwijzen (commentaar, beschrijving, vertelling, etc) in het verhaal over de Lycische boeren; zijdelings komt daarbij ook de narratieve techniek van de raamvertelling aan de orde.

De lessenseries bestaat uit een leerlingenboekje met uitleg en opdrachten, een docentenhandleiding en soms ook een Powerpoint aan de hand waarvan die uitleg uitgebreider en klassikaal gegeven kan worden.